

חלק ראשון על ריש מסכת ברכות

מפני השינויים שבאדם, שביום קם ועוסק במלאכתו וצריך קבלת עול מלכות שמים, שכל מעשיו יהיו לשם שמים, כמו שאמרו (עירובין סה.) אנן פועלי דיממא, כפועלים העושים מלאכה שכל מעשיהם לאדון, ואפילו בברכת המזון מקצר בשביל עבודתו (כרכות טז.) ובלילה עת שכיבה ומנוחה צריך גם כן קבלת עול מלכות שמים, שגם בשכבו על מטתו ידע לפני מי הוא שוכב, כמו שכתב בהג"ה דריש אורח חיים. וזה מלאכה יותר גדולה וכמו ששמעתי בזה על פסוק ויחלום יעקב, שמהחלומות ניכר מעלת האדם, אם גם כשאינו עושה כלום, רעיונותיו רק — והנה ה' נצב עליו. ובדבר זה צדיקים מעטים שנתפארו כן, ולכך נתנו ברכה היתירה לערבית שהוא השכיבנו לשלום.

[ד] מצוה ראשונה שנתחייב האדם כשנעשה בן י"ג שנה הוא קריאת שמע של ערבית שהוא הראשית, כמו שכתבנו לעיל כי הוא וברכות אחד. רק שהברכות בפרט המעשים, וזו בכלל על כל מעשה הקימה ועל כל מעשה השכיבה. ושל ערבית קודם, כדפתח ביה תנא דאקרא קאי, ויליף מברייתו של עולם לענין קבלת עול מלכות שמים (ברכות ב.), דברישא חשוכא צריך קבלת עול מלכות שמים אף מתוך החושך והסכלות והעדר המעשים. ואז סופו לקיימה בעושר ונהורא דיממא השגה הברורה, שעל ידי זה נמשך המעשה.

[ה] ואעפ"י שצריך חיוב קבלת עול מלכות שמים בקריאת שמע, מכל מקום חיובה נמשך לעולם, שאפילו רגע אחד לא יזוז ממנו העול. וכמו שאומרים על חטא שחטאנו לפניך בפריקת עול, וכמו שאמר הבעל שם טוב על

[א] ראשית כניסת האדם לעבודת ה' צריך להיות בחפזון. כמו שמצינו בפסח מצרים, שהיה נאכל בחפזון, ולא פסח דורות (פסחים צו.). מפני שהתחלה לנתק עצמו מכל תאות עולם הזה שהוא מקושר בהם, צריך לשמור הרגע שמתעורר בו רצון ה' ולחפזו על אותו רגע למהר לצאת מהם אולי יוכל, ואח"כ שוב ילך במתינות ולאט כדין פסח דורות.

[ב] ברכות לראש צדיק (משלי י'). לכך מסכת ברכות ההתחלה משה סדרים, שעיקר הכל דע את אלהי אביך ואח"כ עבדהו, שצריך לידע למי עובד. וזהו הברכה לפני כל מעשה, לייחד כל מעשיו לה', כמו שנאמר בכל דרכיך דעהו כמו שכתב הרמב"ם, וזהו על ידי הברכה. וכמו שאמרו השיעור בה — קטן שיודע למי מברכין, מה שאין כן בשאר מצוות אין השיעור שידע למי מניחין תפילין וכיוצא. מבואר שהברכה עיקרה הידיעה למי מברכין, שעל כך נוסדה. וזהו התחלת הכניסה לתורה, כמו שנאמר ראשית חכמה יראת ה'. ויראת שמים הוא על ידי שויתי ה' לנגדי תמיד, כמו שכתב בהג"ה דריש אורח חיים. והיינו ברכות שכולן מתחילין בלשון נוכח, שמיד בהתחלת הברכה צריך להיות הש"י נוכח עיניו כאלו עומד עליו ומצוהו. והסיום לשון נסתח, דמיד נעלם כמו שנאמר על גזוליו ירחף, נוגע ואינו נוגע כידוע.

[ג] עיקר הקריאת שמע קבלת עול מלכות שמים ועול תורה ומצוות, כדאיתא (ברכות יג.). וצריך ביום ולילה, ולא בבוקר וערב אלא בשכבך ובקומך, עיין שם יא. דיהיב הזמן בזה משום דהבוקר וערב הם שינויים בעולם ולא באדם, והיה די בקבלה אחת לשניהם. רק

נסתכל עד עקבתא דמשיחא ולכך ידע סוד זה. פירוש כידוע מלכות הוא כנסת ישראל, וכתר הוא שורש רצון הש"י, ורוצה לומר ממשלה מעצמו בלי רצון הרוצים, והתקרבות כנסת ישראל מעצמם. והם לא הצליחו בזה מפני שאכלוה פגה, כמו שאמרו ז"ל (סוטה מט:): בעקבתא דמשיחא חוצפא יסגא, שאז הוא העת לזה [ולעתיד] — נקבה תסוכב גבר ואין כאן מקומן. ולכך אמר להם משה והיא לא תצלח נראה שעצה היא אלא שלא תצלח, ודייק והיא, שבכל מקום דרשו רז"ל היא ולא אחרת, שיש זמן אחר שמצליח והוא זמננו זה שהוא עקבי משיחא.

[מז] כל הכוחות הנטועות בכל נפש מישראל אין לחשוב שהוא רע גמור ושצריך להיות הפכו, כי אין לך שום מדה וכח שאין בה צד טוב גם כן, רק צריך שישתמש בה כפי רצון הש"י. ואם אינו כפי רצון הש"י גם המדות טובות — רעות, כמו שאול שנענש בעבור הרחמנות (על עמלק), ובגיטין (נו). ענותנותו של ר' זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו, ולהיפך אמרו ז"ל (שבת סג.) אם ראית תלמיד חכם נוקם ונוטר כנחש חגרהו כו' (הדבק בו). ונחש הוא שורש הרע ככעס, ובתלמיד חכם — רצו לומר — אשר כל מגמותיו רצון הש"י אדרבה הוא טוב מאוד, על דרך שאמרו ז"ל (ברא"ר ט) טוב מאוד זה יצר הרע. וכן בגאווה (סוטה ה.) בשמתא מאן דלית ביה (גסות הרוח פורתא). ולכן הנביאים היו מייללים על אבדן האומות לבי למואב וגו' וכיוצא, ורז"ל שבחום על זה במדרש רבה (ר"פ בלק). ובודאי לא חשו על אבוד גופם, כי באבוד רשעים רנה. [ואולי

יהיה לבי על דרך שאמרו ז"ל (שיהש"ר ה, ב) הקב"ה לכן של ישראל שנאמר צור לבבי, ואמרו ז"ל (מגילה י): הוא אינו שש. רק ידוע כל אומה הוא כח מיוחד, שבעים אומות ושבעים כוחות בנפש, וביום ההוא יגדל המספד באבדן היצר הרע גם כן כמו שאמרו (סוכה נב.)¹⁰. כי יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא (אבות פ"ד). ואז יהיה בכלל, ואבדן אומה פרטית הוא אבוד ממשלת אותו כח פרטי. [ועל דרך שנתאונן קהלת וכן רז"ל שלהי שבת על הילדות, ואעפ"י ששנינו זקני תלמידי חכמים וכו' דעתן מתיישבת וכו', ובשמות רבה (סו"פ ה) מחשיבות הזקנים וכן בכמה מקומות, אלא שפסק החמדה והיצר הרע.] וכח בלעם בחציפות, שלמדו ממנו רז"ל (סנהדרין קה.)⁹. והוא היה ראשית גויים, דוגמת משה רבינו ע"ה בישראל כמו שאמרו ז"ל (זהר ח"ג קצג:). לכך הכח שהשיג יתוקן בישראל באחרית הימים, ובעקבי משיח אז חוצפא יסגא יתגדל ויהיה במעלה.

[מח] לא יתחבר עם רשעים ואפילו לעשות מצוה, וכן הוא מפורש במכילתא כמו שכתוב (ביהושפט) בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך, ואעפ"י שנתחבר עמו ללחום נגד ארם. ונאמר בני אל תלך בדרך אתם (משלי א), ובכל מקום דרך בספר משלי רוצה לומר דרך התורה והמצוות. ואמרו ז"ל (יומא לה:): גבי יוסף (ולא רצה) להיות עמה לעולם הבא, ועולם הבא הוא רק קבול שכר ולא עונש, דזה אין נקרא עולם הבא. רק שבאמת יוסף נשא בתה, ומהם יצא שבט בישראל ומשיח בן יוסף. ויוסף ראה גם כן זה, שממנה יצא

10. סוכה נב, א: כיום ההוא יגדל המספד, לדעה אחת המספד הוא על יצר הרע שישחט, ולדעה אחרת על משיח בן יוסף שיהרג. ועוד אמרו שם שלאחר שישחט הקב"ה את יצר הרע צדיקים בוכים ורשעים בוכים... ובמגילה י, ב: רצו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקב"ה בנס קריעת ים סוף, ואמר להם הקב"ה: מעשי ידי טובעים בים ואתם רוצים לומר שירה? ומבארת הגמרא שהוא הקב"ה אינו שש ושמח במפלתן של רשעים אבל את האחרים הוא משיש ומשמח בזה.

והוא עקבי משיחא

שלשלת גדולה אפילו לעולם ד ממנו מלכים ונב כמו שאמרו ז" ואמרה ממני ונ היתה צדקת וזו רצה להי

[מט] כל אחו ביותר, הוא כלי להיות נקיים וז לפשוע בהם, י דייקא באותו דו בויקרא רבה (כז מצוות)¹¹. ואין ז — מדה כנגד מ בפרט. כי כל פרטי, אשר בו חבר, [כמו שלא פנים רומז על מאמר הקדמונים אבוך במאי זהו (מג.) אין אדם עו נכשל בהם, שו שלכך נוצר לתק חתם התורה, כ קג:)] ובמדרש (ו

11. לחשיכות ה אהרן. זהו שאמר חבילות של עברו ולמדתם אותם או הדברים האלה עי עד חמס — ה 12. סנהדרין צד ידקר בחרב זו, כ איש ואשה, של 13. כבא בתרא עיליש "ואכסוף". יאמר רבא בליבו אני ה' בעתה א שמעולם לא באו

ב' צ"ה (ז"ל אב"ד) ה'תש"ב...
יק"מ ז"ל זכרון לרבנו יצחק...

בית רבן, אמר אם אין גדיים אין תישים וכו', לפי שהוא היה כלי מוכן להוליד חזקיה, שהיה מרכיץ תורה ביותר, כדאיתא בסוף פרק קמא דבבא קמא ובפרק ב' דסנהדרין (כ.). ועד שלא נמצא עם הארץ בימיו, כדאיתא בפרק חלק (צד:) עיין שם ממש ההיפוך¹².

שלשלת גדולה כזו, רק לא רצה להיות עמה אפילו לעולם הבא. דגם שיהודה זינה ויצא ממנו מלכים ונביאים, והיה זנותו רצון הש"י, כמו שאמרו ז"ל (סוטה י:): יצתה בת קול ואמרה ממני וכו' ולמצוה יחשב, אבל תמר היתה צדקת וזו (אשת פוטיפר) רשעת, ולא רצה להיות עמה בעולם הבא.

[נ] על כל מיני ישועות של הש"י לאדם יש בעתה ואחישנה, זכו אחישנה, לא זכו בעתה (סנהדרין צח.). ובעתה היינו כשכבר חסר לו הדבר והוא צמא ומשתוקק ונצרך לה [וכן] הוא בעתה לענין ביאת משיח, כאשר יהיו הכל צמאים לישועתו ולא יהיה שום עצה אחרת לישועת ישראל, ומוכן למשכיל כמה מאמרי רז"ל בזה]. ואחישנה היינו טרם יקראו שמקדים רפואה למכה. וזה שרמז רבא לרב עיליש (ב"ב קלג:)¹³ במה שקרא עליו בעתה אחישנה, רצונו לומר שלא זכה לאחישנה, אבל על כל פנים — בעתה לזה זוכה כל נפש מישראל אף הלא זכה. שבעתה מזמין לו הש"י הישועה, ואם יראה שאין מזמין, זה לאות שעדיין אין צריך לה ויוכל להיות בלתי.

[מט] כל אחד ידע שבמה שיצרו תוקפו ביותר, הוא כלי מוכן לאותם דברים ביותר להיות נקיים וזכים אצלו. ובדברים שהרבה לפשוע בהם, ידע שהוא כלי מוכן להיות דייקא באותו דבר נקי ובר לבב. ולכן אמרו בויקרא רבה (כא) שבאבר שבו חטא בו יעשה מצוות¹¹. ואין זה רק תיקון לעבירה הקודמת — מדה כנגד מדה, אבל הוא גם תיקון נפשו בפרט. כי כל אחד נברא לתיקון איזה דבר פרטי, אשר בו נתיחדה נפשו בפרט ואין לה חבר. [כמו שלא נמצא פרצופים שוים, ופרצוף פנים רומז על צלם אלהים דנפש] כנודע מאמר הקדמונים על מאמר רז"ל (שבת ק"ח): אבוך במאי זהיר טפי. ועל כזה אמרו (גיטין מג.) אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהם, שעל ידי המכשלה הוא מבין שלכך נוצר לתקן אותו דבר. הלא תראה אחז חתם התורה, כמו שאמרו בחלק (סנהדרין קג:) ובמדרש (בר"ר מב) שמנע תינוקות של

[נא] כל השתדלות האדם בשבירת היצר בתאוות נקרא חן ויופי לבד, שהוא שקר והבל שאינו קיום לעד. כי היצר מתגבר בכל יום

11. לחשיכות העניין אעפ"י שהרעיון ברור הנני מעתיק את לשון המדרש ויקרא רבה כא, ה: "בזאת יבא אהרן, וזה שאמר הכתוב: כי בתחבולות חעשה לך מלחמה. ר' נתן ור' אחא בשם ר' סימון אמר: אם עשית חבילות של עברות עשה כנגדן חבילות של מצוות. עינים רמות — והיו לטוטפות בין עיניך, לשון שקר — ולמדתם אותם את בניכם, ידיים שופכות דם נקי — וקשרתם לאות על ירך, לב חורש מחשבות און — והיו הדברים האלה על לבבך, רגלים ממהרות לרוץ לרעה — היו רץ אחר מילה שהיא בין ברכים, הפיח כובים עד חמס — ואחם עדי נאום ה', משלח מדנים בין אחים — בקש שלום ורדפהו".
12. סנהדרין צד, א: "מה עשה (חזקיה), נעץ חרב על פתח בית המדרש ואמר: כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב זו, בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ, מגבת ועד אנטיפרס ולא מצאו תינוק ותינוקת, איש ואשה, שלא היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה".
13. בבא בתרא קלג, ב: רב עיליש סבר לרזן דין טעות, נודמן לשם רבא והוכיחו על טעותו, התבייש רב עיליש "ואכסיף, קרי עליה (רבא לנחמו) אני ה' בעתה אחישנה". רשב"ם: "איכסיף: רב עיליש מרבא פן יאמר רבא בליבו: אילו לא הייתי ככאן היה דן דין שקר, וכן כל דינין שהוא דן שלא בפניו... נחמו (רבא): אני ה' בעתה אחישנה, בעת שהצדיקים צריכין לישועה הקב"ה ממציאה להם. אף אחא, אני יודע כך שמעולם לא באת תקלה על ירך, שהרי עכשיו זימנני לי הקב"ה קודם שהגעת להוראה ולא נכשלת".

הוא סימן שהש"י מזמין להם כן, וכשנודמן להם
הוא סימן שתשובתם אמת. וכך בגיחזי
שחטאו היה שחמד למה שאינו שלו, התחלת
תיקונו הזמין לו השי"ת בשורת ביזת ארם.
כמו שאמרו ז"ל (שם קז): דהמצורעים הם
גיחזי ובניו, ולא חמדו לשתוק ולהרבות כבוזה
לעצמם כי חששו לחטא, כמו שאמרו ומצאנו
עוון. ואז היה התחלה, ולא נזכר עדיין שמו
בפירוש, ואח"כ סיפר מענין החזרת נחלה
לאשה על ידו, והוא דבר דממילא בא על ידו,
הוא סימן לגמר תיקונו. ואז אח"כ הלך
אלישע לארם, ואמרו ז"ל (סנהדרין שם)
להחזיר גיחזי בתשובה, זכה למה שאמרו ז"ל
במדות (פ"ב) יתן בלבם ויקרבוך, שאף אחר
כל התיקון צריך להתקרב אלישע, וזכה
שמי שהרחיקו הוא עצמו קירבו. ואעפ"י
שמכל מקום רז"ל מנוהו באותן שאין להם
חלק לעולם הבא, ואמרו שלא רצה לשוב,
מכל מקום דורשי רשומות אמרו שיש לו.

צדקת הצדיק

29

הסימן שהש"י מזמין להם כן, וכשנודמן להם
הוא סימן שתשובתם אמת. וכך בגיחזי
שחטאו היה שחמד למה שאינו שלו, התחלת
תיקונו הזמין לו השי"ת בשורת ביזת ארם.
כמו שאמרו ז"ל (שם קז): דהמצורעים הם
גיחזי ובניו, ולא חמדו לשתוק ולהרבות כבוזה
לעצמם כי חששו לחטא, כמו שאמרו ומצאנו
עוון. ואז היה התחלה, ולא נזכר עדיין שמו
בפירוש, ואח"כ סיפר מענין החזרת נחלה
לאשה על ידו, והוא דבר דממילא בא על ידו,
הוא סימן לגמר תיקונו. ואז אח"כ הלך
אלישע לארם, ואמרו ז"ל (סנהדרין שם)
להחזיר גיחזי בתשובה, זכה למה שאמרו ז"ל
במדות (פ"ב) יתן בלבם ויקרבוך, שאף אחר
כל התיקון צריך להתקרב אלישע, וזכה
שמי שהרחיקו הוא עצמו קירבו. ואעפ"י
שמכל מקום רז"ל מנוהו באותן שאין להם
חלק לעולם הבא, ואמרו שלא רצה לשוב,
מכל מקום דורשי רשומות אמרו שיש לו.

הסימן שהש"י מזמין להם כן, וכשנודמן להם
הוא סימן שתשובתם אמת. וכך בגיחזי
שחטאו היה שחמד למה שאינו שלו, התחלת
תיקונו הזמין לו השי"ת בשורת ביזת ארם.
כמו שאמרו ז"ל (שם קז): דהמצורעים הם
גיחזי ובניו, ולא חמדו לשתוק ולהרבות כבוזה
לעצמם כי חששו לחטא, כמו שאמרו ומצאנו
עוון. ואז היה התחלה, ולא נזכר עדיין שמו
בפירוש, ואח"כ סיפר מענין החזרת נחלה
לאשה על ידו, והוא דבר דממילא בא על ידו,
הוא סימן לגמר תיקונו. ואז אח"כ הלך
אלישע לארם, ואמרו ז"ל (סנהדרין שם)
להחזיר גיחזי בתשובה, זכה למה שאמרו ז"ל
במדות (פ"ב) יתן בלבם ויקרבוך, שאף אחר
כל התיקון צריך להתקרב אלישע, וזכה
שמי שהרחיקו הוא עצמו קירבו. ואעפ"י
שמכל מקום רז"ל מנוהו באותן שאין להם
חלק לעולם הבא, ואמרו שלא רצה לשוב,
מכל מקום דורשי רשומות אמרו שיש לו.

[עו] בעת כשלוון האדם ידע שכאותו עת הוא
הכנה לאותו דבר לטוב. ואם יזכה באותה
שעה יוכל לעלות למדרגה גדולה מאד, כפי
גודל החטא שהיצר מסיתו כך הוא גודל
הטובה שיוכל לקלוט אז, אם יהפך תשוקה זו
וחמדה זו לטוב, ומאותו ענין ממש הוא
הטובה היפך הרעה. וכמו שאמרו בזהר (פנחס
רטז). כי בעת המכול היו ראויין לקבל התורה,
והיה אז משה כמו שדרשו רז"ל (חולין קלט):
על בשגם (גימטריא משה) עיין שם, ומים
היינו תורה, והם הפכוהו למים הזידונים.
והתורה היא תכלית קיום העולם ושבשבילו
נברא, ואלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ,
והם גרמו אכדונו, ואותו עת היה מוכן אילו
זכו ממש להיפך — שהוא ירידת מימי התורה
לקיום העולם. וכך בעת החרבן נולד משיח

מרמה ואינו עושה תשובה באמת וכל כוונתו אינה אלא לזכות בהכשר לשחוט. אלא מאי תגתיה? כדבר
אידי בר אבין, דאמר רב אידי בר אבין: החשוד על הטרפות אין לו תקנה עד שילך למקום שאין מכירין אותו
ויחזיר אבדה בדבר חשוב או שיוציא טרפה תחת ידו בדבר חשוב משלוי.

32 תשובות מהר"ם אלשקר סימן ק"א מעתיק תשובות רב האי נאעתיק חלקה: "וכן מי שנתן לאדם זהב
על מנת שיקרא התורה ותהיה זכות הקריאה לו וכר, תשובה: כך ראינו כי הדברים אלו הבל שאין לסמוך
עליהם, ואיך יעלה על לב כי ששרו של זה, של מעשים טובים שעשה זה לזה, והלא הכתוב אומר: צדקת
הצדיק עליו תהיה, וכן אמר ורשעת הרשע עליו תהיה."

מזרע נידון קיסר כמ"ש בגיטין ו. וכן מכני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים כדברי רז"ל (סנהדרין קד. שישבו בלשכת הסנהדרין)

[עח] פעמים גם כנים רשעים אפשר שיהיה נצמח איזה טובה לאב (מהם), כענין אברהם שיצא ממנו ישמעאל ובני קטורה, שיצא הפסולת על ידיהם. אלא שבזה צריך שיזכה האב שיופקע תורת זרעו מהם, כמו שכתוב באברהם כי ביצחק יקרא לך זרע. וכמו שאמרו בעשרת השבטים (שנטמעו בין הגויים) בסוף פרק קמא דיבמות (דף יז.) לא זזו משם עד שעשאום כגויים גמורים, וידוע דברי הרמב"ן על פסוק שרש פורה ראש ולענה (דברים כט) עיין שם. ועל זה אמר לחזקיה (שלא רצה להוליד בנים כי ראה שיוולד לו בן רשע) בהדי כבשי דרחמנא למה לך (ברכות י.) והרי מנשה מאותם שאין להם חלק לעולם הבא, ומכל מקום היה נאבד ח"ו משיח בן דוד וכל השלשלת הקדושה מן העולם אילו לא נולד. ומצינו ויקוד העם וישתחוו בפרשת בא, ופירש רש"י שמחו על בשורת הבנים. והרי שם הוא בשאלת מה העבודה הזאת לכם, שהוא שאלת בן רשע, כדאיתא בהגדה ואף אתה הקהה את שיניו וכו', ואפילו הכי שמחו על בשורת לידתו. ומיהו במדרש (תנחומא תרומה ט) מפורש להיפך עיין שם³³, דתפלת שלמה המלך ע"ה שאם יבקש בן והוא יהיה רשע לא יתן לו הש"י.

[עט] ענין הפגם למעלה על ידי עוונות הוא על דרך מה שאנו אומרים שהחמה לוקה

(כמ"ש בירושלמי פ"ב דברכות ה"ד), כי אותו עת היה מוכן אם זכו לביאת המשיח ובנין הבית המקדש הנצחי וקיים לעד. וזה היה טעות אנשי ירושלים ונביאי השקר, שהיו חושבים כי אדרבא ייטיב ה' להם שראו שהעת מוכן לכך אם זכו.

[עז] אפילו אדם גדול ביותר אם יש בו פגם במשפחתו אין להתדבק בו, כי אם הוא מפני גדלו אין זה מזיק לו זיק לזרעו. וכמו שאמרו ביבמות (מה.) אפילו ניהוי כיהושע בן נון לא יהיבנא ליה ברתא. ומכל מקום דקדק ואמר כיהושע בן נון ולא כמשה רבינו ע"ה. [והפוסקים הוכיחו מזה דאסור לומר כמשה רבינו ע"ה, ומכל מקום טעם יש בדבר] כי משה רבינו ע"ה הוא שורש התורה, ומצד כתר התורה אין לחוש למשפחות, וכתר תורה מונח לכל, ואיתא (הוריות יג.) ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ. ולכך משה רבינו ע"ה קיבל הערב רב, ולכך אילו הוה כמשה רבינו ע"ה, רצונו לומר תלמיד חכם גדול בדור, שזהו כמשה רבינו ע"ה, כמו שאמרו ז"ל (שבת קא:) משה שפיר קאמרת, הוה יהיב. רק כיהושע בן נון רצה לומר צדיק [מזרעא דיוסף] מושל ביראת אלהים. ואמרו ז"ל (יומא כב:) אין מעמידין פרנס על הצבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו, ונאמר בי מלכים ימלוכו, ואדרבא הללו ראויין יותר לכך, וכמו שאמרו (נדרים פא.) הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה. כי מקום התורה דווקא בכלים שבורים [ויסוד תורה שבעל פה — ר' עקיבא והוא ממשפחת גרים. וכן ר' מאיר אמרו ז"ל (עירובין יג:) שלא יכלו חביריו לירד לסוף דעתו (ואף הוא

33. תנחומא תרומה ט: "...אתה תשמע השמים מכן שבתך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי, למען ידעון כל עמי הארץ את שמך ליראה אותך כעמך ישראל, ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה אשר בנית. אבל בישראל, כשהוא מתפלל לפניך בבית הזה, ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו, כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני האדם, אם הוא טובע בנים ואתה יודע שיהיו מכעיסין לפניך אל תתן לו..." ואפשר לחרץ על פי דבריו שרק בתנאי שלא יקראו זרעו צומחת טובה מהם, וכאן מדבר שיהיו נקראין על שמו.

ובאמת הח כלל, רק ד לחמה, שה לארץ, וזה לקות החמ: דוגמת לקו מאירה אינ הלכנה הוא שאנו קורי המבינים יו לקתה לגב ליקויה, שו ליקות הגמ מעלה, כמו שעגל רוצד השתלשולח וכשישראל הש"י על ב לפמליא ע דלמעלה וג עצמו והבן כי מעת מח שכינה בעכו

[פ] תיקון תורה גלות ונד לעולם, קדושות שו דרתח אורי, העיר מקלט הרבו ערי מ אין הש"י התולדה שו

34. תנחומא עלתה כמחש חלקן לשרת יהושע אני ו לפתחו של י